
Problemi politologije odgoja i obrazovanja

Miroslav Vujević

*Nema veće neslobode od one
koja ograničava razvitak
potencijalnih sposobnosti
čovjeka.*

U posljednje se vrijeme javljaju posebne znanstvene discipline koje, uz pedagogiju, proučavaju probleme odgoja i obrazovanja. To znači da se uvidjelo kako odgoj i obrazovanje nije dovoljno proučavati samo sa stajališta tehnologije prenošenja znanja, vještina i navika, već da je u proučavanju te kompleksne društvene aktivnosti prijeko potrebno pristupiti interdisciplinarno. Stoga se u posljednje vrijeme konstituiraju sociologija i ekonomika odgoja i obrazovanja. Ovom prilikom namjeravamo upozoriti i na politologijske probleme u toj oblasti.

Sociologija odgoja i obrazovanja proučava odnos globalnog društva i njegove odgojno-obrazovne supstrukture te društvene odnose u toj oblasti. Ekonomika odgoja i obrazovanja pokušava proučavati međusobni odnos ekonomske i odgojno-obrazovne sfere društva. Politologija odgoja i obrazovanja, ukratko rečeno, trebalo bi da proučava utjecaj globalnih političkih odnosa na odgoj i obrazovanje, utjecaj odgoja i obrazovanja na globalne političke odnose, kao i odlučivanje, moć i utjecaj u odgoju i obrazovanju i djelovanje toga na rezultate odgoja i obrazovanja.

Kao što smo već istakli, ovom prilikom namjeravamo nešto više reći o politologijskim problemima u odgoju i obrazovanju.

Odgoj i obrazovanje stari su koliko i čovjek. Međutim, odgoj i obrazovanje mijenjali su se u povijesti ovisno o društvenim odnosima u kojima je čovjek živio. U prvobitnoj zajednici nije bilo podjele rada, pa se odgoj i obrazovanje nisu izdvojili kao posebna aktivnost. Učilo se kroz život i rad, pa je glavno obilježje odgoja i obrazovanja u tome što su funkcionalni i jedinstveni. Dakle, svi su učili sve radeći sve.

S pojavom viška rada društvo se dijeli na klase. Vladajuća klasa silom, uz pomoć države, prisvaja višak rada i štiti svoj privilegirani položaj. Ona sebi osigurava egzistenciju bez rada, pa se u slobodno vrijeme okuplja i zabavlja. Slobodno vrijeme, a i mjesto gdje se ono provodi Grci su nazvali »shole«, po čemu je škola dobila naziv. To znači da se s pojavom slobodnog vremena i učeći zabavljalo.

Međutim, to nije dugo trajalo, jer vladajuća klasa, koja je u manjini, brzo uviđa da ni »... najjači nikad nije dovoljno jak da bude uvijek gospodar ako ne pretvori svoju snagu u pravo, a poslušnost u dužnost«.¹ Sila, dakle, nije dovoljna. Potrebno je znati vladati, uz pridobivanje sklonosti pučanstva, pa se nastoji formirati »karakter svojih članova da oni žele da učine ono što moraju učiniti, njihova društvena funkcija se mora u njih usaditi i pretvoriti u nešto što čine iz unutrašnje potrebe, a ne zbog prisile«.²

Globalni društveni odnosi u klasnom društvu su antagonistički, pa ograničavaju i slobodu vladajuće klase. Zato se slobodno vrijeme u tom društvu sve manje temelji na zadovoljavanju subjektivnih potreba pojedinaca, a sve više na zadovoljavanju grupnih potreba vladajuće klase. Tako se i obrazovanje sve manje temelji na znatiželji, a sve više na sadržajima koji mogu koristiti u očuvanju vladajućeg položaja.

U klasnom društvu odgoj i obrazovanje poprimaju nova obilježja. Za potlačenu klasu je i dalje funkcionalno, ali nije cjelovito, jer je ta klasa izuzeta iz upravljanja. Vladajuća klasa funkcionalno obrazovanje zamjenjuje intencionalnim. Međutim, ni to obrazovanje nije cjelovito, jer je usmjereno prema posebnim interesima vladajuće klase i zanemaruje cjelokupno područje rada. Iako jednostrane, te se škole unatoč tome nazivaju opće-obrazovnim ili humanističkim školama. Kao što vladajuća klasa svoje posebne interese uz pomoć ideologije proglašava općim, to isto čini sa svojim jednostranim školama. Čak smo i mi prihvatili tako idealizirane nazive, ne uviđajući jednostranost koja se iza njih krije.

Podvojenost društva na klase uvjetovala je podvojenost i u obrazovanju, koja se očituje u organizacionim, sadržajnim i razlikama u ciljevima odgoja i obrazovanja. Odgoj i obrazovanje vladajuće klase po obliku su intencionalni, po sadržaju općebrazovni, a cilj je očuvanje postojećeg stanja. Nasuprot tome, odgoj i obrazovanje potlačene klase su funkcionalni po obliku, stručni po sadržaju, a ciljevi su im da mijenjaju društvo.

Kada su se iskustva na radu nagomilala do te mjere da se nisu mogla prenositi funkcionalno, putem rada, javljaju se prve stručne škole. Te škole otvara vladajuća klasa za pripadnike potlačene klase. Prema tome, ciljeve i sadržaj obrazovanja u školama za potlačenu klasu određuje vladajuća klasa. Dakle, i ciljevi i sadržaj obrazovanja određivani su izvan klase kojoj učenik pripada i bili su suprotni interesima potlačene klase.

Znamo da je cilj stručnih škola bio odgoj i obrazovanje dobrih podanika koji će dobro raditi. Biti dobar podanik i dobar radnik u klasnom društvu suprotno je interesima potlačene klase, sve dotle dok neradnici kontroliraju višak rada. U stručnim školama znatiželja nikad nije bila osnova učenja niti je uspješno svladavanje gradiva u njima omogućavalo ostvarivanje nekih većih želja, kao što je socijalna promocija, bolja plaća, zanimljiviji posao i slično. Zato su u njima učenici bili veoma slabo motivirani, pa su i rezultati bili vrlo loši. Slab uspjeh u tim školama pripisivao se intelektualnoj inferiornosti učenika tih škola, a klasna diferencijacija se

1
Z. Ž. Ruso, *Društveni ugovor*, Prosveta, Beograd, 1949, str. 11.

2
D. T. Suzuki — E. From, *Zen budizam i psihoanaliza*, Nolit, Beograd, 1964, str. 229.

objašnjavala prirodnim razlikama među ljudima. Mnogi ni danas od toga nisu pošli dalje i ne vide da uspjeh u školi u znatnoj mjeri ovisi i o društvenom položaju učenika i škola.

Kada su se pojavile stručne škole, vladajuća klasa je već imala razvijen školski sistem. Budući da su stručne škole bile za djecu potlačene klase, htjelo se pošto-poto istaknuti razliku između tih i postojećih škola. Stručne škole se ne uključuju u postojeći školski sistem, a javlja se dualizam i u teoriji i terminologiji obrazovanja. U školama vladajuće klase inzistira se na razvijanju formalnih sposobnosti, a u stručnim školama usmjerava se prema konkretnim radnim zadacima. I proces stjecanja znanja dobiva različit naziv. U općim školama zove se obrazovanje, a u stručnim izobrazba.

Dakako, postojale su razlike između općih i stručnih škola, ali klasne suprotnosti čine ih još većim. A to ujedno ukazuje na neke njihove sličnosti. I u jednim i u drugim cilj je bio formiranje tehnike u subjektivnom smislu.³ U općim školama učenici su se osposobljavali vještini vladanja, a u stručnim radnoj vještini. I jedne i druge škole služile su ciljevima vladajuće klase. Ciljevi potlačene klase bili su suprotni i nelegitimni, pa vladajuća klasa svoje ciljeve nameće kao zajedničke i naziva ih društvenim ciljevima.

Sličnost je i u tome što ni u jednim ni u drugim odgoj i obrazovanje nisu slobodni, jer u učenika razvijaju samo one sposobnosti koje mogu koristiti vladajućoj klasi, a zatumljuju one koje ne odgovaraju njezinim interesima. Klasni odgoj i obrazovanje »oslobađaju« samo neke psihofizičke mogućnosti učenika, a porobljavaju cjelokupnu ličnost.

Klasno društvo daje klasnu definiciju odgoja i obrazovanja, pa se definiraju kao aktivnost kojom se mladi naraštaj uvodi u društveni život. A uvodi ih u društveni život koji je zasnovan na klasnim suprotnostima znači prilagođavati ličnost neslobodnom društvu. Zato se odgoj i obrazovanje sakralizira, a otpor tom, zapravo nasilnom, obrazovanju pripisuje se patološkim crtama ličnosti. Prema tome, klasna je i funkcionalistička teorija obrazovanja. Čak se i termini odabiru po klasnom kriteriju, pa se odgoj i obrazovanje nazivaju socijalizacijom kako bi se što više naglasilo prilagođavanje ličnosti društvu, da se ne bi skrenulo na neko drugo značenje koje bi moglo dovesti u pitanje samo društvo. Zato se u klasnom društvu velika pažnja posvećuje socijalizaciji ličnosti, a uopće se ne govori o humanizaciji društva.

U klasnom društvu odgoj i obrazovanje ne mogu biti humani jer nisu usmjereni prema formiranju harmonične ličnosti, oslobađanju njezinih potencijalnih mogućnosti, već učenike pretvaraju u sredstvo za postizanje ciljeva vladajuće klase. Zato učenici takvo obrazovanje ne prihvaćaju, pa se prinuda uvodi i u školu. Kako su se zahtjevi u školi povećavali, povećavala se i prinuda i poprimila široke razmjere fizičkog kažnjavanja. Uspr-

3
Tehnika može biti objektivna u obliku različitih tehničkih instrumenata, i subjektivna u obliku umješnosti pojedinca.
O tome vidi: dr Martin Petančić,

Industrijska pedagogija, Školska knjiga, Zagreb, 1975, str. 19.

kos tome, rezultati su bili veoma slabi, pa se počelo razmišljati i o drugim poticajima u školi.

Budući da su odnosi u školi ostali isti, ni drugi pokušaji nisu dali značajnijih rezultata. Nastavnici su zahtijevali, a učenici su morali, pa prinuda, koliko god mijenjala oblik, ne mijenja bit. Stoga se ni rezultati nisu poboljšavali. Nakon svega, javlja se pedocentrizam kao radikalna reakcija na prinudu. On učenje želi utemeljiti na znatiželji učenika. Pedocentrizam u školu unosi zadovoljstvo, a društvu (vladajućoj klasi) brigu zbog neefikasnosti. Ta je neefikasnost uzrokovana nepodudarnošću želja učenika i ciljeva vladajuće klase, pa se nije mogla ukloniti samo humanim pristupom školi. Stoga se pedocentrizam brzo odbacuje i proglašava utopijom.

Međutim, neefikasnost pedocentrističkog pristupa u klasnom društvu nije posljedica apsolutne nezainteresiranosti učenika za obrazovanje. To što se želje učenika nisu podudarale s ciljevima vladajuće klase govori o slabostima društva, a ne o nedostacima učenika. Može li želja učenika biti razvijanje nekih njihovih sposobnosti da bi što bolje bili porobljeni kao cjelovite ličnosti? Zaista je utopija u neslobodnom društvu školu zasnivati na slobodnim željama učenika.

U nas su se zbile revolucionarne društvene promjene, ali se one nisu dovoljno odrazile u području odgoja i obrazovanja. Iako je bilo više pokušaja reformiranja odgoja i obrazovanja, oni nisu doveli do željenih rezultata, jer se tom problemu pristupalo usko, sektorski, ne sagledavajući ga kao kompleksni društveni problem koji je potrebno rješavati pristupajući mu interdisciplinarno. Međutim, naša najnovija reforma to pokušava, pa ćemo se osvrnuti na nju usmjeravajući se najviše na politologijske probleme.

Poznato je da je naša najnovija reforma odgoja i obrazovanja naišla na otpor konzervativnih krugova u društvu. Međutim, ona nije podjednako primljena ni u stručnim ni u znanstvenim krugovima. Te razlike nisu toliko ideološki uvjetovane koliko teorijskim problemima koji su vezani uz samu reformu.

Prije svega, potrebno je dati novu definiciju odgoja i obrazovanja, jer ovaj izraz ne može imati isto značenje u klasnom i u samoupravnom socijalističkom društvu. Odgoj i obrazovanje u nas treba da bude aktivnost koja putem oslobađanja potencijalnih mogućnosti učenika zadovoljava društvene potrebe. Samoupravljanjem se briše dualizam potreba, dakle nestaje suprotnosti između društvenih i individualnih potreba, jer namećanje društvenih ciljeva nije, niti može biti, samoupravljanje, a kad pojedinac prihvaća društvene ciljeve, onda su oni i individualni. U samoupravnom društvu ciljevi ne mogu biti nadindividualni. Oni se uvijek ispoljavaju kao individualni interesi konkretnih ljudi u određenom vremenu. Prema tome, oni su različiti i promjenjivi. Samoupravljanje vodi pluralizmu samoupravnih interesa.

U klasnom društvu odnosi i interesi su antagonistički, ali to se ne želi razotkriti, pa se legitimnima proglašavaju samo interesi vladajuće klase koji se nazivaju društvenim interesima. U samoupravnom društvu, dakako,

različiti interesi ne znače i antagonistički interesi, pa nema razloga da se ne artikuliraju i ne legaliziraju.

Prema tome, ciljevi koji se javljaju u društvu ne mogu biti i ciljevi svakog člana tog društva. Primjerice, iako se cilj odgoja i obrazovanja općenito može formulirati kao razvijanje potencijalnih sposobnosti ličnosti, on nema isto značenje za svakog pojedinca, jer se ljudi rađaju s različitim sposobnostima i afinitetima, pa će u odgoju i obrazovanju imati ciljeve koji su u skladu s njihovim specifičnostima.

Nema takva pojedinca koji se može osposobiti da zadovoljava sve potrebe koje se u društvu javljaju. Nitko nije sposoban za sve, zainteresiran za sve, niti ima vremena za sve. Tek svi zajedno mogu sve, pa svakom pojedincu treba omogućiti da se osposobljava za ono za što ima najviše smisla i interesa. To će iz temelja promijeniti odnos učenika prema obrazovanju i znatno poboljšati njegovu efikasnost. Tada će nestati i prinude u obrazovanju koje će poprimiti nove forme. Krut školski sistem zamijenit će se slobodnim, individualnim oblicima obrazovanja koji neće prestati sa završetkom školovanja.

Što smo izmijenili najnovijom reformom odgoja i obrazovanja i kakve rezultate možemo očekivati?

Umjesto podvojenih škola za intelektualna i manuelna zanimanja uvodimo jedinstvenu srednju školu. Na taj način uklanjamo institucionalni dualizam u školi. U prve dvije godine svi učenici moraju ovladati zajedničkim osnovama, da bi nakon toga svaki učenik odabrao jedno od usmjerenja. Prema tome, prve dvije godine su općobrazovne, a druge dvije su stručne.

Sva usmjerenja nisu jednako privlačna ni jednako dostupna svima. Razlog tome je u ostatku klasnih obilježja u društvu. Dok god je nejednakost u društvu, one će se javljati i u školi, ali za školu je bitno da se ona ne javlja kao zaštitnik nejednakosti, već da, koliko god je to moguće, pomaže u smanjivanju klasnih razlika.

U namjeri da se smanje klasne razlike u školi, jednakost šansi pretvara se u jednakost zahtjeva, pa umjesto da obrazovni sadržaji budu jednako dostupni svima, postali su obavezni svima. Jednakost se, dakle, svela na izjednačavanje, a izjednačavati nejednake znači prisiljavati sve da najviše vremena i napore troše na one sadržaje za koje imaju najmanje smisla i koji ih najmanje zanimaju. Tako umjesto da se bazira na specifičnim sposobnostima svakog pojedinca, umjesto da razvija talent, obrazovanje prima kompenzatornu ulogu i nastoji ispraviti tobožnje urođene nedostatke. Bez obzira na namjere, takvo obrazovanje ostaje prinudno, pa će motivacija i rezultati i dalje ostati slabi.

Zajedničke osnove u usmjerenom obrazovanju nisu za sve neophodni minimum. To je program napravljen po koncepciji homo univerzalisa, ne

4

O tome lijepo govori Pjer Burdje u članku „Škola kao zaštitnik nejednakosti“, prijevod s francuskog, Gledišta broj 1, 1967.

uviđajući razliku između ljudskog roda i konkretnog pojedinca. Ljudski rod je svestran, a ni jedan pojedinac nije i ne može to biti. Pojedinac je ostvarenje samo nekih od velikog broja mogućnosti čovjekova roda, pa učenicima treba dati mogućnost da biraju sadržaj obrazovanja prema osobnim sposobnostima i afinitetima, jer »dolazi do silne neefikasnosti... kad god se ljudi guraju umjesto da im se dopušta kretanje vlastitom snagom i inicijativom«.⁵

Prema tome, i nakon reforme pristup obrazovanju ostaje isti. Cilj je dan, a učenici treba da se prema njemu podešavaju, umjesto da oni izabiru ciljeve i obrazovanje koje će odgovarati tim ciljevima. Odrasli su, međutim, uzurpirali pravo u odlučivanju o svrsi i sadržaju obrazovanja djece, proglasivši ih nezrelima. Učenici takvo obrazovanje ne prihvaćaju, pa zajedničke osnove koje sačinjavaju općobrazovni sadržaji, a koje rado nazivamo humanističkim sadržajima, ne osiguravaju samim time i humano obrazovanje.

Nakon dvije godine takozvanog humanističkog obrazovanja u srednjoj školi ide se na usmjeravanje učenika prema potrebama udruženog rada. Sadržaj stručnog obrazovanja temelji se na poslovima i zadacima koje bi učenik trebao obavljati nakon završene škole. Matricu po kojoj učenike treba oblikovati određuje tehnologija, a učenik donekle može odlučivati po kojoj će matrici biti oblikovan. Uvid u ono što bira i sam izbor uvijek su ograničeni, pa bi se prije moglo reći da je učenik izabran nego da on bira. Nakon izbora usmjerenja učenik nema nikakve mogućnosti prilagođavanja sadržaja obrazovanja osobnim sposobnostima i sklonostima. Prema tome, i u pripremnom i u završnom stupnju usmjerenog obrazovanja učenici su isključeni iz odlučivanja o najvažnijim pitanjima svoga obrazovanja, pa moraju učiti sve što su im drugi propisali. Takvo obrazovanje ne može biti humano, dakle nije slobodno, već prinudno. Humanost obrazovanja ne određuje njegov sadržaj, već odnos učenika prema tom sadržaju. Opće obrazovanje koje učenici ne žele nije humano, a stručno koje učenici žele to jest.

Najnovijom reformom aktualizirat će se programi obrazovanja. Tome će najviše pridonijeti utjecaj udruženog rada. Prema tome, ovakvim proširivanjem samoupravljanja u području obrazovanja sadržaji će biti prilagođeni praksi, ali ne i učenicima. Zbog toga će odnosi u obrazovanju ostati isti sve dok se bitno ne promijeni položaj učenika. Oni ne mogu biti subjekti u obrazovanju bez prava odlučivanja o najbitnijim pitanjima u toj oblasti. A za učenike je najbitnije pitanje u obrazovanju oslobađanje njihovih potencijalnih mogućnosti.

Prema tome, društvo treba da u programima obrazovanja na najprikladniji način ponudi sva iskustva mladom naraštaju. Na programe stručnog obrazovanja treba da utječe udruženi rad. Ali i učenici moraju imati mogućnosti biranja obrazovnih sadržaja prema osobnim sposobnostima i

5

W. J. Gore, *Decision-Making Research*, citirano prema: Eugen Pusić, *Samoupravljanje*, Narodne novine, Zagreb, 1968, str. 83.

interesima. Škola treba da bude svestrana, a učenik u njoj slobodan u izboru onih sadržaja koji najbolje odgovaraju njegovim sposobnostima i afinitetima. Reforma odgoja i obrazovanja ne može računati s većim uspjehom ako ne dođe do znatnog proširivanja samoupravnih prava učenika.

Kako smo mogli vidjeti, položaj učenika u procesu odgoja i obrazovanja ostao je isti, pa se obrazovanje, unatoč naporima, neće riješiti klasni obilježja. To su ova obilježja:

1. instrumentalizacija onoga tko se obrazuje,
2. usmjerenost obrazovanja prema konkretnim, stručnim i brzo upotrebljivim sadržajima,
3. čvrste organizacione forme odgoja i obrazovanja,
4. negativna motivacija,
5. prinudne mjere,
6. slabi rezultati odgoja i obrazovanja.

Proširivanjem samoupravnih prava učenika obrazovanje bi se iz temelja promijenilo i poprimilo ova obilježja:

1. obrazovanje bi se instrumentaliziralo prema potrebama onih koji se obrazuju,
2. usmjerilo bi se prema sposobnostima i afinitetima učenika,
3. poprimilo bi slobodnije forme,
4. nelagodu bi zamijenilo zadovoljstvo,
5. nestalo bi potrebe za prinudnim mjerama,
6. znatno bi se povećala efikasnost odgoja i obrazovanja.

Unatoč tome, do proširivanja samoupravnih prava učenika nije došlo, jer postoji bojazan da se slobodni izbor učenika u odgoju i obrazovanju ne bi poklapao s društvenim potrebama. Već smo istakli da je dualizam potreba klasno uvjetovan i da se u samoupravnom društvu društvene potrebe uvijek javljaju kao konkretne potrebe određenih ljudi. Zato, ako su neke »društvene potrebe« tako apstraktne da nemaju konkretne ljude kao nosioce tih potreba, onda one nisu ni potrebe tog društva.

Nadalje, strahuje se da učenici nisu dovoljno zreli da bi mogli procijeniti kakvo će im obrazovanje trebati, pa se guraju tamo gdje ne žele umjesto da im se omogući školovanje vlastitom snagom i inicijativom. Samoupravnom društvu odgovara slobodna ličnost, pa odgoj i obrazovanje u njemu treba da budu slobodni, a to znači moraju oslobađati ličnost putem razvijanja njezinih potencijalnih mogućnosti. A slobodna ličnost u samoupravnom društvu artikulirat će svoje potrebe kao društvene potrebe.

Zaboravlja se, međutim, da prekobrojna usmjerenost na neka zanimanja nije uzrokovana takvom distribucijom sposobnosti u populaciji učenika, već je uzrok tome u društvenim vrijednostima. Primjerice, pritisak na studij medicine nije uzrokovao velikim brojem onih koji su sposobni i koji vole te poslove. Isto tako deficitarne struke nisu deficitarne zbog toga što nema onih koji bi bili sposobni da te poslove sa zadovoljstvom nauče i obavljaju.

Među učenicima ima uvijek dovoljan broj sposobnih da sa zadovoljstvom uče i obavljaju sve potrebne društvene poslove. Međutim, neke po-

slove učenici izbjegavaju zbog neadekvatnog vrednovanja. Naši učenici izbjegavaju poslove u materijalnoj proizvodnji jer su ti poslovi u cijeloj povijesti bili omalovažavani, jer ni sada nisu adekvatno vrednovani. Rješenje tog problema je u adekvatnoj valorizaciji tih poslova, a ne u prinudnom usmjeravanju.

— Svaka je prinuda ograničavanje slobode, ali nema veće neslobode od one koja ograničava razvijanje potencijalnih mogućnosti ličnosti, dakle razvijanje slobodne ličnosti. Formiranje slobodne ličnosti nije moguće u odgoju i obrazovanju koji nisu slobodni. Zbog toga su odgoj i obrazovanje u samoupravljanju nespojivi s prinudom. Osim toga, ništa kao slobodni odgoj i obrazovanje ne može povećati efikasnost u toj oblasti, a i u domeni slobodnog udruživanja rada.

Na kraju želimo istaći da smo ovim radom htjeli upozoriti na politologijske probleme u odgoju i obrazovanju te na njihov utjecaj na organizaciju, teoriju i efikasnost odgoja i obrazovanja. Posebno smo upozorili na to da naša najnovija reforma nije vodila dovoljno računa upravo o politologijskim problemima u sferi odgoja i obrazovanja, tako da učenici nisu dobili ona samoupravna prava koja im pripadaju. To će, po našem mišljenju, biti glavni razlog što odgoj i obrazovanje neće dati rezultate koji se nakon reforme od njega očekuju.